

ВІДГУК
офіційного опонента
кандидата економічних наук, старшого наукового співробітника
Світлани Дмитрівни Щеглюк
на дисертаційну роботу Людмили Анатоліївни Богатчик
на тему: «Організаційно-економічні засади формування регіональних
кластерів»,
подану до захисту у спеціалізованій вченій раді К 20.051.12 ДВНЗ
«Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»
на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук
за спеціальністю 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна
економіка

1. Актуальність теми дисертаційної роботи, мета та завдання дослідження

В умовах глобалізації економіки і зміни ролі та значення основних суб'єктів соціально-економічного розвитку джерела конкурентних переваг галузей і регіонів усе більше залежать від місцевих факторів та особливостей ресурсного потенціалу. Саме кластери дозволяють мобілізувати новий ресурс – ресурс мережевої організації території. Стимулом поширення кластерів у індустріально розвинутих країнах протягом останніх 20–25 років стало обмеження потенціалу великих інтегрованих підприємств на динамічних глобальних ринках. Формування регіональних кластерів як горизонтально інтегрованих підприємств і організацій взаємозалежних галузей, що мають, як правило, спільну науково-дослідну основу й відповідні елементи системи управління, є перспективним інструментом забезпечення розвитку регіональних економік із мультиплікаційним ефектом в Україні. Саме кластери можуть стати найбільш ефективними засобами регіональної політики, що стимулює ендогенний розвиток регіонів на основі використання місцевих умов і ресурсів, а також конкурентних переваг. Однак сьогодні питання створення регіональних та локальних кластерів ще недостатньо науково розроблені, відсутні теоретико-методологічне обґрунтування, відповідні нормативно-правова та методична бази, що загострює актуальність даного дослідження.

З урахуванням цих міркувань, дисертаційну роботу Людмили Анатоліївни Богатчик, метою якої є обґрунтування організаційно-економічних засад та розробка практичних рекомендацій щодо формування регіональних кластерів, слід визнати актуальною, а її результати – такими, що заслуговують на увагу і подальше використання в практичній та науково-дослідній роботі. Сукупність задач, які вирішено в рамках проведених досліджень, дозволяє робити позитивні висновки про рівень дисертації, а також досягнення поставленої мети.

Актуальність теми підтверджується також і тим, що робота виконана відповідно до змісту Стратегії сталого розвитку "Україна – 2020" (2015), що

відповідає пріоритетній реформі дерегуляції та розвитку підприємництва, за рахунок впровадження механізмів стимулювання інвестиційної діяльності та захисту економічної конкуренції. Робота також відповідає основним положенням Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року (2014), у якій стратегічною ціллю визначено територіальну соціально-економічну інтеграцію і просторовий розвиток, досягнення якої передбачає запровадження кластерів як інструментів та механізмів стимулювання місцевого економічного розвитку. Слід підкреслити, що обраний в дисертаційній роботі напрям досліджень узгоджується з пріоритетами інноваційного розвитку національної економіки і, зокрема, промисловості, які визначені у таких важливих програмних документах, як: “Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів” (2009 р.).

2. Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами

Актуальність теми підтверджується зв'язком роботи з планом низки науково-дослідних робіт Хмельницького національного університету в межах тем: «Сучасні концептуальні стратегії та технології управління організаційними структурами підприємств та їх об'єднань» (№ ДР 0106U001003); «Стратегії управління соціально-економічними системами регіону на засадах кластерних технологій» (№ ДР 0110U002215); «Методологія формування мережевих структур та моделі їх корпоративного управління» (№ ДР 0113U002061); «Розробка методики оцінювання якості і новизни інноваційних проектів» (№ ДР 0109U005844); «Модель оптимізації зовнішніх і внутрішніх інвестиційних зв'язків регіону України» (№ ДР 0110U003588).

3. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та практичних рекомендацій

Основні наукові положення дисертаційної роботи, результати і висновки дослідження мають достатньо високий ступінь обґрунтованості та вірогідності. Вони спираються на критичне узагальнення наукових праць вітчизняних та зарубіжних вчених і фахівців-практиків з проблем регіонального розвитку та управління, основні концепції та положення економічної теорії, фінансового менеджменту, економічного аналізу та низки спеціальних теорій теорію конкурентних переваг М. Портера, концепцію регіональних кластерів М. Енрайта, теорію промислових районів А. Маршала і італійських промислових округів П. Бекатіні, концепцію поєднання ланцюга доданої вартості і кластерів, концепцію регіону знань, інституційних теорій тощо.

Обґрунтованість основних висновків дослідження базується на глибокому знанні і розумінні методологічного підґрунтя досліджуваної проблеми, об'єкта і предмета дослідження, а також розумінні дисертантом усієї сукупності проблем, що стосуються теорії і практики управління кластерами у

регіональній економіці. Окремі теоретичні положення роботи та прикладні аспекти базуються на загальнонаукових та спеціальних методи дослідження: систематизації та узагальнення; аналітичного і логічного; системного, статистичного, економічного аналізів; економіко-математичного моделювання; графічного та картографічного методів.

Все це дозволяє дійти висновку про системний та міждисциплінарний характер дослідження, високий ступінь обґрунтованості та достовірності отриманих наукових положень, висновків і рекомендацій, що впливають із результатів власних досліджень автора.

4. Достовірність і новизна наукових положень та висновків дисертації

Аналіз основних положень дисертації дозволяє зробити висновок про те, що поставлену дисертантом мету повністю досягнуто. Зміст дисертаційної роботи відповідає завданням дослідження та відображує його логіку. Представлені наукові положення, висновки і рекомендації достатньо підкріплені використанням значної кількості наукових джерел і статистичної інформації. Отримані наукові результати, висновки та рекомендації ґрунтуються на критичному аналізі та узагальненні значного обсягу монографічної літератури, публікацій. Висновки дисертанта всебічно аргументовані та відповідають економічним реаліям сьогодення, пов'язаними з європейськими інтеграційними процесами та реформуванням вітчизняної економіки.

Логічна структура дисертаційної роботи в цілому визначається її метою та послідовністю виконаних завдань. Обґрунтованість отриманих результатів роботи обумовлюється коректним використанням авторської методології, в основі якої лежить системний підхід, що розкриває організаційно-економічні засади формування регіональних кластерів.

Автором сформульовано низку наукових і практичних завдань, реалізація яких дозволила отримати результати, що свідчить про наукову новизну, практичне значення та наявність предмету прилюдного захисту.

Найбільш вагомими науковими результатами роботи вважаємо:

- поглиблення підходів визначення принципів діяльності кластерів, які автор доповнила принципами інноваційної активності кластера та визначила у їх складі спроможність територіально-галузевого об'єднання до: акумулювання інноваційних технологій та розробок; виробництва інноваційної продукції; продукування інновацій; стимулювання інноваційних розробок; участі у регіональних програмах та проектах інноваційного розвитку; розширення ринку інноваційних технологій, що удосконалило класифікацію принципів формування кластерів і значно посилило інноваційну складову теоретико-методологічних засад дослідження (С.38-40);
- ретроспективний аналіз інституційного супроводу розвитку кластерів в Україні з виділенням двох етапів: 1) 2003-2009 рр., 2) 2010 р. і по

сьогоднішній день, які характеризуються не лише часовою протяжністю, а й якісним наповненням: включення окремих інструментів кластерної політики до складу регіональних і національних програм, які стосуються інноваційної розвитку, підтримки належного рівня конкурентоспроможності, формування високого рівня інформаційної інфраструктури та ініціювання підприємницької активності в Україні; а також періодом розширення систематизації нормативно-правових документів з питань кластерного розвитку (С. 81-83);

- оцінку вітчизняної практики використання кластерного інструментарію у регіональних програмах та стратегіях соціально-економічного розвитку, що дозволило автору зробити важливі висновки щодо активного використання регіонами України кластерного інструментарію для формування мережових форм взаємодії місцевих органів влади, підприємництва та інституцій та зосередження регіональних кластерних програм на підтримці базових галузей, які формують спеціалізацію регіональної соціально-економічної системи та виступають джерелом її конкурентних переваг (С. 94-96);
- розрахунок коефіцієнтів локалізації та коефіцієнтів продуктивності праці на прикладі Хмельницької області, які дозволили не лише підтвердити вже існуючі види діяльності, які кластеризовані в регіоні, а й виділити види економічної діяльності, перспективні до кластерування (С. 103-115);
- проведений ґрунтовний SWOT-аналіз промислових (С.127-130), аграрних (С.133-134), будівельних кластерів (С.136-143). Володіння набором сильних переваг та потужного потенціалу співпраці дозволяє кластерам як повноцінним учасникам соціально-економічної системи зменшити негативний вплив загроз зовнішнього середовища. Завдяки проведеному SWOT-аналізу формування промислових, аграрних та будівельних кластерів у Хмельницькій області було встановлено набір порівняльних переваг територіально-галузевих об'єднань, проаналізовано виклики їх розвитку та можливі ризики створення в соціально-економічній системі регіону;
- обґрунтування підходу до побудови механізму формування кластерів за умови правильної організації системи взаємодії його суб'єктів. Така організація, на думку автора, передбачає прояв комплексності та кооперації на всіх ступенях ієрархії кластерної структури, перш за все, дієву взаємодію підприємств – безпосередніх учасників територіально-галузевих об'єднань. На основі такого підходу удосконалено управлінські пропозиції підприємств – членів кластера та місцевих органів влади щодо покращення якості внутрікластерних взаємодій за трьома факторами: кількість укладених угод, ефективність інвестиційної діяльності, ефективність інноваційної діяльності (С.181-183).

Обґрунтованість отриманих дисертантом висновків та рекомендацій забезпечується опрацюванням 289 літературних джерел, використанням значної кількості теоретико-методичних розробок, масиву офіційної статистичної інформації, а також результатів проведених автором соціологічних обстежень

підприємств та опитувань населення.

Вивчення дисертації і праць здобувача, аналіз ґрунтовності наукових положень дозволяють зробити висновок, що наукова новизна одержаних результатів дослідження ґрунтується на *вперше* розробленому науково-методичному підході до формування регіональних кластерів, який передбачає побудову механізму створення кластерних об'єднань підприємницьких структур у взаємозв'язку зі стратегією розвитку регіону та враховує інституційні засади розробки кластерного проекту, що дозволяє визначити вплив кластерів на розвиток економіки регіону та забезпечити еластичність взаємодії кластерів з іншими учасниками внутрірегіональних підприємницьких мереж (с.162, 168, 196-197).

До наукових результатів, які спрямовані на *удосконалення* теоретико-методичних засад формування регіональних кластерів, можна віднести:

- принципи формування кластерів в соціально-економічній системі, які доповнено принципами інноваційної активності: акумулювання інноваційних технологій та розробок; виробництво інноваційної продукції; продукування інновацій; стимулювання інноваційних розробок; участь у регіональних програмах та проектах інноваційного розвитку; розвиток ринку інноваційних технологій, що сприятиме налагодженню нових форм інтегративної внутрікластерної взаємодії з урахуванням рівня інноваційного розвитку соціально-економічної системи регіону (С. 39);
- обґрунтовані типи кластерної політики, що на відміну від існуючих, доповнено трьома типами: інноваційна кластерна політика, лобістська кластерна політика, незалежна ініціативна кластерна політика, що дозволяє врахувати особливості кластеризації регіонів України при побудові стратегії регіонального розвитку соціально-економічних систем (С. 48-49);
- науково-методичні підходи до визначення конкурентних переваг соціально-економічної системи, які на відміну від існуючих, реалізуються через визначення порівняльних, відмінних, абсолютних та відносних конкурентних переваг, та забезпечують можливості для ідентифікації протокластерів в регіоні (С. 119).

Крім того, значний інтерес становлять сформульовані автором теоретичні положення, що здобули *подальший розвиток* у дисертаційній роботі, у т. ч.:

- інструментарій формування кластерів, який на відміну від існуючих, запропоновано використовувати через оцінку передумов виникнення кластерів та принципів їх формування в соціально-економічних системах, що дає можливість при виборі типів та моделей кластерної політики враховувати особливості територіальної організації виробництва та напрями спеціалізації соціально-економічної системи регіону (С. 36-38);
- підходи до структуризації кластерів шляхом групування класифікаційних ознак за п'ятьма напрями та доповнення існуючих ознак класифікацій двома класифікаційними ознаками: «ініціатор створення об'єднання» та «склад учасників, які формують ядро кластера», що сприятиме більш

реальній і ефективній оцінці кластерних утворень у соціально-економічній системі відповідно до цілей дослідження та поставлених для виконання завдань (С. 40, 50-51);

- етапи еволюції системи законодавчого забезпечення реалізації кластерної політики в Україні, які на відміну від існуючих, згруповано за двома напрямками: включення окремих інструментів кластерної політики до складу регіональних і національних програм, які стосуються інноваційної складової реалізації політики сталого розвитку; період нарощування та систематизації нормативно-правових документів з питань кластерного розвитку – поява документів, що стосуються різних аспектів кластеризації в залежності від ініціатора кластерного руху та галузевої приналежності членів кластера (С. 83).

Цінними для розробки заходів подальшого підвищення ефективності управління кластерним розвитком регіону є виявлені автором особливості середовища функціонування кластера як інституції, у якому вагомими рисами є взаємодія людського капіталу. Адже саме людський ресурс є тією основою, яка забезпечує пошук спільних інтересів та розвиток різноманітних форм співробітництва серед владних установ регіону, підприємств та інституцій. Зацікавленість у реалізації конструктивного діалогу та потреба у створенні додаткових конкурентних переваг спонукає учасників регіональної економічної взаємодії до формування кластерів (С. 177).

5. Теоретичне і практичне значення дисертації

Аналіз наукових результатів дозволяє констатувати, що розробки автора доповнюють і розвивають економічну науку з позицій наукового світогляду та обізнаності з аспектами удосконалення організаційно-економічних засад формування регіональних кластерів.

Практичне значення висновків та рекомендацій дисертаційної роботи полягає у тому, що теоретичні та науково-методичні положення дисертаційної роботи доведені до рівня методичних розробок і практичних рекомендацій щодо розробки організаційно-економічних засад формування регіональних кластерів, зокрема, визначення інституційних засад формування кластерного проекту, побудова механізму формування кластерних об'єднань підприємницьких структур та моделювання впливу кластерів на розвиток економіки регіону.

Крім того, практична значущість одержаних автором наукових положень та рекомендацій підтверджується їх впровадженням у господарську діяльність конкретних установ та організацій Подільського регіону, зокрема, Департаменту економічного розвитку і торгівлі Хмельницької обласної державної адміністрації (довідка № 02.01-0672/15 від 07.04.2015 р.); Департаменту регіонального економічного розвитку Вінницької обласної державної адміністрації (довідка № 1166/1-1 від 12.05.2015 р.); Департаменту економічного розвитку, інвестиційної діяльності та міжнародного співробітництва Тернопільської обласної державної адміністрації (довідка №

04/7-494 від 20.04.2015 р.); Хмельницької торгово-промислової палати (довідка № 22-01/202.1 від 19.03.2015 р.); Асоціації «Поділля Перший» (довідка № 14д від 04.03.2015 р.); Фонду сталого розвитку «Стара Волинь» (довідка № 11 від 10.02.2015 р.), БФ «Бізнес-інкубатор Тернопільщини) (довідка № 4-01/15 від 23.04.2015 р.). Окремі результати дисертаційної роботи успішно апробовані в навчальному процесі Хмельницького національного університету при викладанні дисциплін «Бізнес-планування», «Управління інноваційними проектами», «Економіка і організація діяльності об'єднань підприємств», «Економіка регіонів», «Моделі та методи прийняття рішень в аналізі та аудиті» (довідка № 14 від 19.03.2015 р.).

6. Відповідність дисертаційної роботи нормативним вимогам, що висуваються до кандидатських дисертацій

Дисертація має загальноприйнятту (за вимогами, що пред'являються до дисертацій) структуру.

Автореферат підготовлений згідно вимог до змісту, структури та стилю викладення і відображає основні наукові результати, які одержані в процесі дослідження, ступінь новизни розробок, висновки та рекомендації дисертаційної роботи. Вивчення дисертації та автореферату дозволяє зробити висновок щодо ідентичності змісту автореферату й основних положень дисертації.

За матеріалами дисертації опубліковано у 25 наукових працях, у тому числі: 6 колективних монографіях; 2 публікаціях у виданнях, віднесених до наукометричних інформаційних баз, та опублікованих за кордоном; 10 статтях у наукових фахових виданнях; 7 публікаціях у інших наукових виданнях. Основні положення і результати дисертаційного дослідження, висновки і рекомендації підтверджено їх широкою апробацією і схваленням на 10 науково-практичних конференціях різного рівня.

Стиль викладення матеріалів дослідження, наукових положень, висновків та рекомендацій відзначається науковістю, логічністю і забезпечує доступність сприйняття. Текстовий матеріал проілюстровано 41 таблицею, 12 рисунками та 13 додатками. Дослідження має концептуальний та прикладний аспекти, що є характерним для наукової роботи.

Дисертація та автореферат відповідають вимогам, що пред'являються до кандидатських дисертацій за спеціальністю 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка.

7. Зауваження щодо змісту і висновків роботи, які мають дискусійний характер

У цілому дисертаційна робота справляє достатньо позитивне враження, оскільки насичена концентрованими результатами глибокого наукового дослідження з вирішення важливого для національної економіки завдання: формування регіональних кластерів та пошуку адекватної моделі розвитку регіону на їх основі. Ознайомлення з дисертаційною роботою та авторефератом

дає можливість сформулювати окремі дискусійні положення зауваження:

1. Автор в роботі аналізує результати проведеного власного соціологічного обстеження з метою виявлення проблем соціально-економічного розвитку та бізнес-клімату середовища. Однак, цей аналіз не містить даних про соціологічну вибірку респондентів, їх соціального статусу, фаху та виду самого опитування (інтерв'ю, анкетування), а також – детальної інтерпретації результатів окрім встановлення позитивного відношення населення (С.115-117), тобто, задекларованих проблем соціально-економічного розвитку Подільського регіону.

2. Дискусійним є, на нашу думку, твердження, що “... саме субрегіони найчастіше зустрічаються в стратегіях та програмах регіонального розвитку, причому в різних програмних документах залежно від визначених завдань межі субрегіонів між собою можуть суттєво відрізнятися” (С.120). Варто зазначити, що без наведення конкретної вітчизняної програми та стратегії соціально-економічного розвитку регіону та конкретизації назв таких субрегіонів (метрополійній ареали, міські агломерації тощо) таке твердження не є достатньо аргументованим.

3. У схемі на рис.2.1. “Система законодавчого забезпечення реалізації кластерної політики в Україні” варто було показати взаємозв'язок кластерної політики із регіональною, промисловою та інституційною, інноваційною політиками, адже кластерна політика була і залишається частиною наведених політик. Окрім того, блок перспективних документів варто було доповнити не лише проектами Концепцій створення кластерів в Україні та ін., а власними авторськими пропозиціями щодо вирішення проблемних законодавчих сторін розвитку кластерів в Україні, при тому, що автор критично оцінює зміст окремих проектів концепцій, а тому вони, на нашу думку, не можуть знаходитись у системі “перспективних” документів.

4. У тексті роботи автору притаманне вільне трактування низки термінів та понять: “соціально-економічна система”, “соціально-економічна система регіону”, “регіональна соціально-економічна система”, “регіон”, “адміністративно-територіальна одиниця” (без зазначення ієрархічного рівня), “територіально-галузеве утворення”, “штучний кластер”, “мезорегіональний рівень”, “внутрікластерний потенціал” без конкретизації їх суті та змісту, ототожнення понять, тим самим створюючи деяку неузгодженість вживання термінів.

Зазначені дискусійні положення і зроблені зауваження не знижують її наукового і практичного значення для обґрунтування напрямків удосконалення підходів до оцінювання та визначення шляхів формування та подальшого підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів на кластерній основі.

дає можливість сформулювати окремі дискусійні положення зауваження:

1. Автор в роботі аналізує результати проведеного власного соціологічного обстеження з метою виявлення проблем соціально-економічного розвитку та бізнес-клімату середовища. Однак, цей аналіз не містить даних про соціологічну вибірку респондентів, їх соціальний статус, фах та вид самого опитування (інтерв'ю, анкетування), а також – детальної інтерпретації результатів окрім встановлення позитивного відношення населення (С.115-117), тобто, задекларованих проблем соціально-економічного розвитку Подільського регіону.

2. Дискусійним є, на нашу думку, твердження, що “... саме субрегіони найчастіше зустрічаються в стратегіях та програмах регіонального розвитку, причому в різних програмних документах залежно від визначених завдань межі субрегіонів між собою можуть суттєво відрізнятись” (С.120). Варто зазначити, що без наведення конкретної вітчизняної програми та стратегії соціально-економічного розвитку регіону та конкретизації назв таких субрегіонів (метрополійні ареали, міські агломерації тощо) таке твердження не є достатньо аргументованим.

3. У схемі на рис.2.1. “Система законодавчого забезпечення реалізації кластерної політики в Україні” варто було показати взаємозв'язок кластерної політики із регіональною, промисловою та інституційною, інноваційною політиками, адже кластерна політика була і залишається частиною наведених політик. Окрім того, блок перспективних документів варто було доповнити не лише проектами Концепцій створення кластерів в Україні та ін., а власними авторськими пропозиціями щодо вирішення проблемних законодавчих сторін розвитку кластерів в Україні, при тому, що автор критично оцінює зміст окремих проектів концепцій, а тому вони не можуть знаходитись у системі “перспективних” документів.

4. У тексті роботи автору притаманне вільне трактування низки термінів та понять: “соціально-економічна система”, “соціально-економічна система регіону”, “регіональна соціально-економічна система”, “регіон”, “адміністративно-територіальна одиниця” (без зазначення ієрархічного рівня), “територіально-галузеве утворення”, “штучний кластер”, “мезорегіональний рівень”, “внутрікластерний потенціал” без конкретизації їх суті та змісту, ототожнення понять, тим самим створюючи деяку неузгодженість вживання термінів.

Зазначені дискусійні положення і зроблені зауваження не знижують її наукового і практичного значення для обґрунтування напрямків удосконалення підходів до оцінювання та визначення шляхів формування та подальшого підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів на кластерній основі.

8. Загальний висновок

Дисертаційна робота Богатчик Людмили Анатоліївни на тему: «Організаційно-економічні засади формування регіональних кластерів» є завершеною оригінальною науковою працею, самостійно виконаною, оформленою на належному для кандидатських дисертацій теоретичному, методологічному і методичному рівнях. Результатом даного дослідження є нове вирішення наукового завдання, що полягає у визначенні методичних підходів та розробки практичних рекомендацій щодо удосконалення організаційно-економічних засад формування регіональних кластерів з метою підвищення конкурентоспроможності регіональної соціально-економічної системи. За своїм змістом та оформленням дана дисертація в цілому відповідає встановленим вимогам пп. 9, 11 і 12 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. №567, за складом вирішених завдань дисертація відповідає паспорту спеціальності 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка

У зв'язку з цим, вважаю, що Богатчик Людмила Анатоліївна, заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка.

Офіційний опонент

кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник
сектору просторового розвитку
ДУ «Інститут регіональних досліджень
імені М.І. Долішнього НАН України»

С.Д. Щеглюк

